

Η μετασχηματιστική δύναμη της τέχνης και η πρόσληψή της στο σωφρονιστικό περιβάλλον

Κατερίνα Γρέγου

Ιστορικός τέχνης, επιμελήτρια και μουσειολόγος

... Η οδύνη είναι μια ατέρμονη στιγμή. Δεν μπορούμε να τη χωρίσουμε σε εποχές. Μπορούμε μόνο να καταγράψουμε τις διαθέσεις της, και να εξιστορήσουμε την επιστροφή τους. Σε μας, ο ίδιος ο χρόνος δεν προχωρά. Περιστρέφεται. Μοιάζει να γυρίζει γύρω από ένα κέντρο πόνου...

Για μας, υπάρχει μόνο μία εποχή, η εποχή της θλίψης. Ακόμα και ο ήλιος και το φεγγάρι μοιάζουν να μας έχουν αφαιρεθεί... Είναι πάντα λυκόφως στο κελί σου, όπως είναι πάντα λυκόφως και στην καρδιά σου.

Oscar Wilde, “De Profundis”

Σε πολλές χώρες του κόσμου λαμβάνουν χώρα καλλιτεχνικά προγράμματα και εργαστήρια σε σωφρονιστικά καταστήματα στο πλαίσιο των οποίων οι κρατούμενοι έχουν την ευκαιρία να δημιουργούν έργα τέχνης υπό την καθοδήγηση επαγγελματιών καλλιτεχνών. Γενικά, επικρατεί η άποψη ότι τέτοιες προσπάθειες επηρεάζουν θετικά τόσο τους κρατούμενους όσο και τα ίδια τα σωφρονιστικά ιδρύματα. Έχει αποδειχθεί ότι η τέχνη προάγει την

ενσυναίσθηση, την κατανόηση και μια πιο ευνοϊκά διακείμενη προσέγγιση σε όσους δεν έχουν επαφή με την πραγματικότητα της φυλακής, αλλά και ότι οι κρατούμενοι που συμμετέχουν σε τέτοια προγράμματα επωφελούνται εξίσου από το γεγονός ότι η ύπαρξή τους επιβεβαιώνεται μέσα από τη δημιουργικότητα. Οι καλλιτεχνικές δημιουργίες κρατουμένων οι οποίες εκτίθενται στον έξω κόσμο επιβεβαιώνουν ότι οι δημιουργοί τους υπάρχουν ακόμα, είναι ακόμα ζωντανοί, βρίσκονται εκεί. Υπάρχει πληθώρα δημοσιεύσεων σχετικά με αυτό το θέμα στην Ευρώπη, το Ηνωμένο Βασίλειο (ΗΒ) και τις ΗΠΑ. Το 2006, δημοσιεύθηκε στο ΗΒ μια μελέτη ως δεύτερο σκέλος ενός τριμερούς ερευνητικού σχεδίου, το οποίο σχεδιάστηκε για να ενισχυθεί η τεκμηρίωση αναφορικά με τις τέχνες ως αποτελεσματικό μέσο για την επανένταξη των παραβατών του νόμου. Η μελέτη ανατέθηκε από το Συμβούλιο Τεχνών της Αγγλίας, το Υπουργείο Πολιτισμού, Μέσων και Αθλητισμού του ΗΒ και τη Μονάδα Εκπαίδευσης και Ανάπτυξης Δεξιοτήτων Παραβατών του Υπουργείου Εκπαίδευσης και Ανάπτυξης Δεξιοτήτων του ΗΒ.¹ Το «The Prison Arts Resource Project» [Πρόγραμμα Καλλιτεχνικών Πόρων στα Σωφρονιστικά Καταστήματα] του 2014 είναι μια εκτενής βιβλιογραφία τεκμηριωμένων μελετών που αξιολογούν την επίδραση των καλλιτεχνικών προγραμμάτων σε 48 σωφρονιστικά ιδρύματα στις ΗΠΑ.² Μία ακόμη ερευνητική εργασία από τις ΗΠΑ είναι το «The Impact of Prison Arts Programs on Inmate Attitudes and Behavior: A Quantitative Evaluation» [Η επίδραση των καλλιτεχνικών προγραμμάτων εντός του σωφρονιστικού καταστήματος στη συμπεριφορά και τη στάση των κρατουμένων: Μια ποσοτική αξιολόγηση] του 2014.³ Στο άρθρο «The Rehabilitative Role of Arts Education in Prison: Accommodation or Enlightenment?» [Ο αποκαταστατικός ρόλος της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων: Προσαρμογή ή διαφωτισμός:] εξετάζονται αντικρουόμενες προβληματικές σχετικά με τον σωφρονισμό ώστε να αξιολογηθεί ο ρόλος των τεχνών. Στο δεύτερο μέρος του, εξετάζεται μια ριζοσπαστική εκπαιδευτική ατζέντα ενσωμάτωσης που βασίζεται στη θεωρία της χειραφέτησης, ως όχημα για την προσωπική μεταμόρφωση, και στην οποία οι δημιουργικές τέχνες διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο.⁴ Μια πρόσφατη μελέτη είναι το «European Prison Arts» [Οι τέχνες στις ευρωπαϊκές φυλακές], που δημοσιεύθηκε την άνοιξη του 2020 και περιέχει μια έρευνα σχετικά με την επίδραση των τεχνών στο ευρωπαϊκό σωφρονιστικό περιβάλλον.⁵

Στο ΗΒ, η Εθνική Συμμαχία για τις Τέχνες στην Ποινική Δικαιοσύνη έχει στόχο την αξιοποίηση

1. <http://hummedia.manchester.ac.uk/institutes/cresc/sites/default/files/The%20Arts%20in%20Criminal%20Justice.pdf>.

2. <https://www.arts.gov/sites/default/files/Research-Art-Works-Oregon-rev.pdf>.

3. *Justice Policy Journal*, τόμ. 11, Αρ. 2, 2014, http://www.cjcr.org/uploads/cjcr/documents/brewster_prison_arts_final_formatted.pdf.

4. *International Journal of Art & Design Education*, Ιούνιος 2004, σ. 169-178, https://www.researchgate.net/publication/229631824_The_Rehabilitative_Role_of_Arts_Education_in_Prison_Accommodation_or_Enlightenment.

5. <https://www.epea.org/wp-content/uploads/Research-Into-The-Impact-Of-Arts-In-European-Prisons-by-Dr-Alan-Clarke.pdf>.

των τεχνών στο πλαίσιο του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης ως κίνητρο αλλαγής. Η Συμμαχία αποτελεί «ένα δίκτυο περισσότερων από 900 ιδιωτών και οργανισμών που πραγματοποιούν δημιουργικές επεμβάσεις προς υποστήριξη ατόμων στη φυλακή, σε αναστολή ποινής και στην κοινότητα». Δικτυώνει και δίνει φωνή σε ταλαντούχους και δημιουργικούς ανθρώπους, που έχουν αφοσιωθεί στην εργασία με άτομα στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.⁶

Μουσεία και πινακοθήκες έχουν επίσης δώσει έμφαση στη σχέση ανάμεσα στην τέχνη και την ανθρωπιστική της επίδραση σε σωφρονιστικά καταστήματα. Το 2019, το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Aldrich στο Κονέκτικατ οργάνωσε μια έκθεση με τον τίτλο *How Art Changed the Prison* [Πώς η τέχνη άλλαξε τη φυλακή]. Η έκθεση περιλάμβανε έργα τέχνης που είχαν δημιουργηθεί από κρατούμενους σε σωφρονιστικά καταστήματα του Κονέκτικατ την προηγούμενη τριακονταετία, και διοργανώθηκε από τη μη κερδοσκοπική οργάνωση «Community Partners in Action» (CPA), η οποία έχει στόχο να ενθαρρύνει την αλλαγή συμπεριφοράς των κρατούμενων χρησιμοποιώντας τις εικαστικές τέχνες ως εργαλείο.⁷ Ένας ακόμη οργανισμός με συναφή στόχο είναι η «Justice Arts Coalition» (JAC), η οποία φέρνει σε επαφή καλλιτέχνες με καλλιτέχνες που είτε βρίσκονται είτε βρέθηκαν στη φυλακή. Η JAC εμφορείται από την πίστη της στη μετασχηματιστική δύναμη των τεχνών για την ενίσχυση της δικαιοσύνης.⁸

Εκτός του έργου που πραγματοποιείται στη φυλακή με κρατούμενους, υπάρχουν πολυάριθμα παραδείγματα κοινωνικά ενεργών σύγχρονων καλλιτεχνών που διερευνούν το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, ιδίως στις ΗΠΑ, που έχουν το υψηλότερο ποσοστό φυλακισμένων παγκοσμίως και πλήττονται από δομικό ρατσισμό, με δυσανάλογα υψηλό αριθμό Αφροαμερικανών κρατούμενων. Όπως έχει επισημάνει η Michelle Alexander, συγγραφέας του *The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness* [Το νέο καθεστώς κατά των μαύρων: Μαζική φυλάκιση στην εποχή της αχρωματοψίας], περισσότεροι ενήλικες Αφροαμερικανοί εκτίουν ποινή φυλάκισης, βρίσκονται σε αναστολή ή υφ' όρον απόλυση από όσους ήταν υπόδουλοι το 1850, πριν ξεσπάσει ο αμερικανικός Εμφύλιος Πόλεμος. Αυτό έχει οδηγήσει σε μαζική αύξηση της ανέγερσης φυλακών στις ΗΠΑ. Το 2018/19, το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης του Χιούστον (CAMH) φιλοξένησε την έκθεση *Walls Turned Sideways: Artists Confront the Justice System* [Οριζοντιωμένοι τοίχοι: Οι καλλιτέχνες αντιμετωπίζουν το σύστημα της δικαιοσύνης], τη μεγαλύτερη και πιο εμπεριστατωμένη μουσειακή παρουσίαση επί του θέματος, μέσα από το πρίσμα περισσότερων από τριάντα καλλιτεχνών με έργα της τελευταίας τεσσαρακονταετίας. Η έκθεση περιελάμβανε έργα καλλιτεχνών από όλες τις ΗΠΑ, τα οποία θίγουν τα ζητήματα του

6. <http://artsincriminaljustice.org.uk>.

7. <http://cpa-ct.org>.

8. <http://thejusticeartscoalition.org>.

σαθρού συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στη χώρα (με τη συστηματική φυλετική ανισότητα που το διακρίνει), της μαζικής φυλάκισης και του σωφρονιστικού-βιομηχανικού συμπλέγματος. Πρόκειται για εκθέματα σύγχρονης τέχνης που δημιουργήθηκαν μέσα σε στούντιο και στην κοινωνία και τον δημόσιο χώρο – ορισμένα είναι προϊόντας άμεσης συνέργειας με κρατούμενους, εντός της φυλακής – και καταπιάνονται με θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης, ασκώντας θεσμική κριτική στο σωφρονιστικό και το δικαστικό σύστημα ως δομές προς επανεξέταση και αναμόρφωση. Τα έργα της έκθεσης φωτίζουν τις αδικίες και τις εγγενείς ανισότητες εντός του συστήματος δικαιοσύνης. Ο τίτλος της έκθεσης, *Walls Turned Sideways*, είναι εμπνευσμένος από τη φράση της θρυλικής πλέον ακτιβίστριας για τα πολιτικά δικαιώματα, ακαδημαϊκού, μαύρης φεμινίστριας και συγγραφέως, Angela Davis (γεν. 1944), «Walls turned sideways are bridges» [«Οι οριζοντιωμένοι τοίχοι είναι γέφυρες»]. Η έκθεση έλαβε χώρα ώστε να λειτουργήσει ως όχημα για την ενθάρρυνση του διαλόγου, την καλλιέργεια του στοχασμού γύρω από αυτά τα ζητήματα αυτά και την έμπνευση ενός πνεύματος αλλαγής σκέψης.

Ένα από τα αξιόλογα παραδείγματα έργων της έκθεσης είναι το *Prison Map* [Χάρτης φυλακής] (2012) του Josh Begley, που εστιάζει στο μέγεθος του σωφρονιστικού-βιομηχανικού συμπλέγματος στις ΗΠΑ, όπου περισσότερα από δύο εκατομμύρια άνθρωποι βρίσκονται πίσω από τα σίδηρα της φυλακής. Είναι χαρακτηριστικό αλλά και θλιβερό ταυτόχρονα ότι στη χώρα υπάρχουν περισσότερες φυλακές απ' ό,τι κολέγια και πανεπιστήμια. Ωστόσο, επειδή πολλές από αυτές τις εγκαταστάσεις βρίσκονται μακριά από κοινή θέα –φυλακές «που δεν βλέπονται, γρήγορα λησμονιούνται»–, σε αγροτικές περιοχές και απομακρυσμένα σημεία, είναι αρκετά δύσκολο να συλλάβει κανείς το γιγαντιαίο μέγεθος της σωφρονιστικής βιομηχανίας στις ΗΠΑ. Το *Prison Map* του Begley περιλαμβάνει περισσότερες από 5.300 αεροφωτογραφίες που δίνουν μια ιδέα για την απεραντοσύνη του σωφρονιστικού συστήματος στις ΗΠΑ και την αρχιτεκτονική της φυλάκισης, τη λεγόμενη και «σωφρονιστική αρχιτεκτονική». Το *Prison Map*, κατά τα λεγόμενα του καλλιτέχνη, «αφορά την οπτικοποίηση του σωφρονιστικού χώρου», αλλά δίνει και μια εικόνα για την πανταχού παρουσία, την απομόνωση και το μέγεθος του αμερικανικού σωφρονιστικού συστήματος. Το *The Jerome Project* [Το Πρότζεκτ Τζερόμ] (2014) του Titus Kaphar αφορά επίσης το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Ο πατέρας του καλλιτέχνη εξέτισε ποινή φυλάκισης, έτσι το 2011 ο Kaphar άρχισε να αναζητά τον φάκελο του πατέρα του από τη φυλακή. Κατά τη διάρκεια της έρευνάς του, διαπίστωσε ότι υπήρχαν δεκάδες άνδρες που είχαν το ίδιο όνομα με τον πατέρα του, Jerome, και το ίδιο επώνυμο. Στη συνέχεια, φιλοτέχνησε το πορτρέτο όλων των Jerome, με βάση φωτογραφίες από τη σύλληψή τους, σε επίπεδες επιφάνειες από φύλλα χρυσού, βουτηγμένες εν μέρει σε πίσσα. Παρότι κάθε έργο αναπαριστά ένα άτομο, παραπέμπει σε μια κοινότητα ανθρώπων, των Αφροαμερικανών, οι οποίοι αποτελούν δυσανάλογα υψηλό ποσοστό στον συνολικό πληθυσμό της φυλακής. Τα έργα παραπέμπουν στη βυζαντινή αγιογραφική παράδοση, και συγκεκριμένα στον άγιο Ιερώνυμο (Jerome), πα-

Josh Begley: Prison Map project

ραπέμποντας στην ιδέα της άφεσης παλαιότερων αμαρτιών, κατεξοχήν γνώρισμα της χριστιανικής θρησκείας, καθώς και άλλων. Ο Karhar θεωρεί ότι η αδυναμία παροχής άφεσης είναι μία από τις παθογένειες του σημερινού συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Η μαύρη πίσσα που καλύπτει το στόμα ή το πρόσωπο παραπέμπει στη φίμωση των κρατουμένων, οι οποίοι απεκδύονται των δικαιωμάτων τους, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος του εκλέγειν και της πρόσβασης σε προγράμματα ομοσπονδιακής χρηματοδότησης. Επίσης, παραπέμπει στην «αμαύρωση» ή την ακύρωση όσων βρίσκονται ενός του σωφρονιστικού συστήματος, η οποία, από την άλλη πλευρά, τους παρέχει ένα είδος ιδιωτικότητας που κατά τα λοιπά το στερούνται, στους δημόσια προσβάσιμους ιστοτόπους με φωτογραφίες συλληφθέντων.

Η εμπειρία της φυλακής αποδίδεται διαφορετικά, μέσα από τη φωτογραφία, στο έργο των Keith Calloun και Chandra McCormick. Επί τριάντα και πλέον χρόνια, καταγράφουν τη ζωή στο Πολιτειακό Σωφρονιστικό Κατάστημα Λουιζιάνας «Αγκόλα», το οποίο βρίσκεται σε εκτάσεις αλλοτινών βαμβακοφυτειών και φυτειών ζαχαροκάλαμου. Η φυλακή είναι γνωστή ως «Αγκόλα», διότι από αυτή τη χώρα κατάγονταν πολλοί από τους σκλάβους που εργάζονταν εκεί. Η συνολική της έκταση υπερβαίνει τα 18.000 εκτάρια, δηλαδή καλύπτει μια περιοχή μεγαλύτερη από το Μανχάταν, όντας το μεγαλύτερο σωφρονιστικό κατάστημα υψίστης ασφαλείας στις ΗΠΑ. Επίσης, είναι γνωστό ως «Η Φάρμα», διότι εξακολουθεί να εκμεταλλεύεται εμπορικά τις σοδειές που καλλιεργούν οι κρατούμενοι – ένα ακόμα είδος αναγκαστικής εργα-

Titus Kaphar, *The Jerome Project. Jerome I-V*, 2014. Oil, gold leaf and tar on wood panel 7 × 10 ½ in.
 Courtesy the artist and Jack Shainman Gallery, New York

σίας, που απαγορεύεται από το Σύνταγμα των ΗΠΑ, με εξαίρεση τους καταδικασμένους κρατούμενους. Έτσι, μια σκοτεινή ιστορία υποδούλωσης συνεχίζεται με διαφορετική μορφή. Στη φυλακή βρίσκονται περισσότεροι από έξι χιλιάδες κρατούμενοι, τα τρία τέταρτα των οποίων είναι Αφροαμερικανοί. Στις φωτογραφίες των Calhoun και McCormick συμπεριλαμβάνονται στιγμές από το εσωτερικό της φυλακής, τα χωράφια, αλλά και τον έξω κόσμο, κατά τη διάρκεια σύντομων γλυκόπικρων συναντήσεων ανάμεσα σε κρατούμενους και συγγενείς τους, λ.χ. με αφορμή κάποια κηδεία. Οι φωτογραφίες δεν χαρακτηρίζονται από θυμό, μνησικακία ή οίκτο, αλλά διαποτίζονται από ένα αίσθημα ζεστασιάς και ταπεινότητας που παρακινεί σε βαθύτερες σκέψεις σχετικά με τις συνθήκες ζωής των εικονιζόμενων, επιτρέποντας να αντιληφθεί κανείς φευγαλέα την πλήρη ανθρωπιά και την ατομικότητά τους ως ανθρωπίνων όντων. Η συλλογή αναδεικνύει σημαντικά ζητήματα, όπως είναι η τυφλότητα της δικαιοσύνης, η μεροληψία, ο δομικός ρατσισμός, οι ανήθικες εργασιακές πρακτικές και το κοινωνικό μίσημα της φυλάκισης, αποκαθιστώντας την ορατότητα μιας κοινότητας που είναι αθέατη για το ευρύτερο κοινό. Η φωτογραφική αυτή σειρά εκθέτει τις παθογένειες του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στις ΗΠΑ και καθιστά ορατό έναν συχνά ξεχασμένο πληθυσμό.⁹

Ένα από τα πιο συγκινητικά έργα της έκθεσης είναι η ταινία, εγκατάσταση και διαδραστικό

9. https://artbma.org/exhibitions/2019_slavery-the-prison-industrial-complex.

Chandra McCormick. *Men Going to Work in the Fields of Angola*, 2004. Archival pigment print.

ονλάιν αρχείο της Tirtza Even με τίτλο *Natural Life* [Φυσική Ζωή] (2014-15), που προβάλλει τις ανισότητες στο αμερικανικό σύστημα δικαιοσύνης για ανήλικους και άτομα μετεφηβικής ηλικίας, μέσα από την αφήγηση της ιστορίας πέντε ανδρών και γυναικών στους οποίους επιβλήθηκε ποινή ισόβιας κάθειρξης για εγκλήματα που διέπραξαν σε νεαρή ηλικία. Οι ΗΠΑ είναι η μόνη χώρα στον κόσμο που καταδικάζει παιδιά σε ισόβια κάθειρξη χωρίς αναστολή για εγκλήματα που διέπραξαν ενόσω βρίσκονταν στο σχολείο και πριν καν αποκτήσουν δίπλωμα οδήγησης ή δικαίωμα ψήφου. Πρόκειται για μια πρακτική που είναι γνωστή και ως «φυσική ζωή», εξ ου κι ο τίτλος της ταινίας. Τα άτομα αυτά είναι καταδικασμένα να πεθάνουν στη φυλακή χωρίς να δικαιούνται υφ' όρον αναστολή. Οι ιστορίες παρουσιάζονται μέσα από ντοκουμέντα και αναπαραστάσεις (καταγεγραμμένες συζητήσεις με τους κρατούμενους, συνεντεύξεις με τις οικογένειες τους, με τα θύματα των εγκλημάτων τους, με αστυνομικούς, δικηγόρους, νομικούς που δραστηριοποιούνται στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ειδικούς στο σύστημα δικαιοσύνης για ανήλικους και άτομα μετεφηβικής ηλικίας, μέλη της κοινότητας), σε αντιπαραβολή με ένα σύνθετο πλέγμα κοινωνικής προκατάληψης, τραυματικών οικογενειακών σχέσεων, παραμέλησης, βίας, κακομεταχείρισης και αποξένωσης. Πολλοί από τους νέους που καταδικάστηκαν σε «φυσική ζωή» στις ΗΠΑ δεν διέπραξαν οι ίδιοι ανθρωποκτονία, αλλά καταδικάστηκαν διότι δέχονταν εντολές από ενήλικες δράστες ή «εγκεφάλους» ή ενήργησαν ως τσιλιαδόροι, όπως συνέβη σε τρία από τα άτομα στην ταινία της Even. Άλλοι οδηγήθηκαν

Tirtza Even, *Natural Life* (2014-2015)

Still image from *Natural Life*; Reenactments in prison cell shot at an abandoned prison in Jackson, Michigan.
On the right: Donnie Logan, who served a life without parole sentence since age 15; was commuted by the Governor at age 55.

Maria Gaspar

Up: *96 Acres Project*, Down: *Radioactive: Stories from Beyond the Wall*, 2017–19

στο έγκλημα λόγω απόγνωσης και στέρησης δικαιωμάτων η ευκαιριών. Η δύναμη του έργου έγκειται στο ότι η αφήγηση γίνεται από διάφορες οπτικές γωνίες, από άτομα διαφόρων ηλικιών, φύλων, οικονομικών επιφανειών και φυλών. Το έργο παρουσιάζει αντικρουόμενες ή αποκλίνουσες απόψεις μέσα από τις οποίες γίνεται φανερό ότι η αλήθεια δεν μπορεί να αποδεικνύεται με αποκλειστικό μέσο τη δίκη και τα πραγματικά γεγονότα, θυμίζοντάς μας τελικά πόσο σημαντική πρέπει να είναι η επανένταξη στο πλαίσιο του συστήματος δικαιοσύνης, ιδίως για νεαρά άτομα που έχουν όλη τη ζωή μπροστά τους.

Από την άλλη πλευρά, έργα όπως το *96 Acres Project* [Το έργο των 96 εκταρίων] της Maria Gaspar¹⁰ (που ξεκίνησε το 2012) πραγματεύονται την επίδραση που έχει η παρουσία ενός σωφρονιστικού καταστήματος στην κοινότητα, με αφετηρία το ίδιο το σωφρονιστικό συγκρότημα. Το Σωφρονιστικό Κατάστημα της Κομητείας Κουκ είναι η μεγαλύτερη μονοκτιριακή φυλακή στις Ηνωμένες Πολιτείες, με συνολική επιφάνεια 96 εκτάρια – ίση με οκτώ και πλέον οικοδομικά τετράγωνα. Δέχεται περίπου 100.000 υπόδικους ετησίως, με μέσο ημερήσιο πληθυσμό 9.000 άτομα, εκ των οποίων τουλάχιστον το ήμισυ προέρχεται από τις γύρω περιοχές. Το έργο αποτελείται από μια σειρά καλλιτεχνικών έργων δημιουργημένων με συμμετοχή της κοινότητας και σε αλληλεπίδραση με τον περιβάλλον χώρο, οι οποίες θίγουν την επίδραση της γιγαντιαίας φυλακής στη Δυτική Όχθη του Σικάγο. Σε αντίθεση με πολλές φυλακές που βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές ή στην ύπαιθρο, το Σωφρονιστικό Κατάστημα της Κομητείας Κουκ βρίσκεται ακριβώς δίπλα στη συνοικία Λιτλ Βίλατζ του Σικάγο, σε απόσταση αναπνοής από κατοικίες και εταιρικά γραφεία. Το βόρειο τείχος της φυλακής, ύψους περίπου 7,5 μέτρων, αντικρίζει μια συστοιχία μονοκατοικιών. Σε μια προσπάθεια να αξιολογηθεί η επίδραση αυτού του πελώριου οικοδομήματος που προσιωνίζεται το κακό στην παρακείμενη κοινότητα, η Maria Gaspar – η οποία ζει στο Σικάγο, και συγκεκριμένα στο Λιτλ Βίλατζ – έφερε σε επαφή καλλιτέχνες, εκπαιδευτικούς, ακτιβιστές, πρώην και νυν κρατούμενους, νεαρά άτομα και σωφρονιστικό προσωπικό, για να προκαλέσει συζητήσεις σχετικά με την εξουσία, την αλλαγή, το χώρο και την κοινότητα. Το έργο *96 Acres Project* έχει λάβει πολλές μορφές, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται ένα αρχείο προφορικής ιστορίας, βίντεο που προβάλλονται στο τείχος της φυλακής, ηχητικές εγκαταστάσεις για υπαίθριους χώρους και φανζίν. Ο συμπεριληπτικός, δημιουργικός χαρακτήρα του, που βασίζεται στον διάλογο και την ανταλλαγή απόψεων, σε κοινωνικές πρακτικές και συλλογικά έργα τέχνης, αποπειράται να αμφισβητήσει και να αναθεωρήσει το τρομακτικό, καταπιεστικό χωροταξικό αφήγημα που αποτελεί η φυλακή. Συγχρόνως, αποπειράται να ρίξει φως σε ό,τι κρύβεται μέσα της και να παραγάγει αφηγήματα ενσυναίσθησης. Ένα μεταγενέστερο έργο της ίδιας καλλιτέχνιδας, με τίτλο *Radioactive: Stories from Beyond the Wall* [Ραδιενεργό: Ιστορίες από την πίσω πλευρά του τείχους] (2018), αποτελούταν από μια σειρά ραδιοφωνικών εκπομπών και βιντεοπροβολών ανάμεσα στο Σωφρονιστικό Κατάστημα

10. <http://96acres.org>.

Sonja Henderson: *The Harbor for Mending Hearts*, 2019

της Κομητείας Κουκ και την παρακείμενη εργατική συνοικία. Στο πλαίσιο του έργου, η βόρεια πλευρά της φυλακής χρησιμοποιήθηκε ως οθόνη προβολής ηχητικών αρχείων και βίντεο που είχαν δημιουργήσει πρώην και νυν κρατούμενοι, και ως μέσο μετάδοσης μηνυμάτων από όσους βρίσκονταν μέσα στη φυλακή προς όσους βρίσκονταν έξω από αυτή.

Οι διαδικασίες που καταλήγουν στη φυλάκιση δεν επηρεάζουν μόνο όσους βρίσκονται μέσα στη φυλακή, αλλά και έναν σεβαστό αριθμό ατόμων έξω από αυτήν, από την οικογένεια και τους φίλους ενός δράστη έως την οικογένεια και τους φίλους όσων έχασαν αγαπημένα τους πρόσωπα σε ειδική εγκλήματα, δημιουργώντας ένα συχνά αόρατο τραυματικό ίχνος. Το *Harbor for Mending Hearts* [Λιμάνι Γιατρειάς Καρδιών] (2019) της Sonja Henderson είναι ένα αντίσκηνο φτιαγμένο από παπλώματα που έφτιαζαν μητέρες παιδιών τα οποία έχασαν τη ζωή τους εξαιτίας αστυνομικής βίας, βίας σχετιζόμενης με συμμορίες ή ναρκωτικά, κλπ. Κάθε γυναίκα έφτιαξε ένα τετράγωνο κομμάτι χρησιμοποιώντας την τεχνική του κολάζ, μεικτά μέσα και τεχνικές ραπτικής ώστε να εξιστορήσει τον θάνατο του παιδιού της, αλλά και να αναδείξει τις αρετές του, τη σημασία του, τα επιτεύγματά του και τα όνειρά του. Το έργο είναι ένα καλό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η τέχνη μπορεί να συμβάλει στην επούλωση, βοηθώντας τις γυναίκες να «ξαναυφάνουν» κυριολεκτικά τη ζωή τους. Οι κύκλοι συναντήσεων ραπτικής που διοργάνωσε η καλλιτέχνη έδωσαν στις μητέρες την ευκαιρία να εκφράσουν τη θλίψη τους και να την επεξεργαστούν μέσα από μια δημιουργική διαδικασία. Όπως λέει η ίδια η Henderson, «αυτές οι γυναίκες μου είπαν ότι είναι σημαντικό να μπορούν να εκφράσουν το πώς νιώθουν για το παιδί τους και τι άνθρωπος ήταν το παιδί τους, πέρα από το πώς μπορεί να το παρουσίασαν τα ΜΜΕ, ακόμα και πέρα από το ίδιο τους το σπίτι».¹¹

Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα απόπειρας να σχηματιστεί μια άλλη εικόνα για τις συνθήκες της φυλακής είναι ένα έργο της Andrea Fraser, μίας από τις πιο οξυδερκείς σχολιάστριες σε

11. <https://www.chicagotribune.com/lifestyles/ct-envisioning-justice-illinois-humanities-tt-20190805-20190805-m3jtk2tgkfc5g43o4r5dnsxse-story.html>.

ζητήματα φυλετικής πολιτικής και κριτικής απέναντι στους θεσμούς, ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, απ' όπου κατάγεται. Στην ηχητική της εγκατάσταση *Down the River* [Κατεβαίνοντας το ποτάμι] (2016), που φτιάχτηκε για το νέο κτίριο του Μουσείου Αμερικανικής Τέχνης Whitney, δαπάνης \$420.000.000, έργο του γνωστού αρχιτέκτονα Renzo Piano, η Fraser συσχετίζει δύο φαινομενικά ασύνδετα φαινόμενα, την άνοδο στην ανέγερση φυλακών την τελευταία πεντηκοταετία και την πρόσφατη εκρηκτική αύξηση των μουσείων στις ΗΠΑ (πρωτίστως με ιδιωτική χρηματοδότηση). «Τα μουσεία τέχνης και οι φυλακές μπορούν να ιδωθούν ως οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος σε μια ολοένα πιο πολωμένη κοινωνία, στην οποία ο δημόσιος βίος μας και οι θεσμοί που τον ορίζουν διαχωρίζονται με βάση το φύλο, την τάξη και τη γεωγραφία», γράφει η Fraser. Το έργο της, ειδικά κατασκευασμένο για το Whitney, αφήνει κενό ολόκληρο τον πέμπτο όροφο του μουσείου ενώ ακούγονται ήχοι που κατέγραψε η ίδια στην φυλάκη υψίστης ασφαλείας Σινγκ Σινγκ. Ακούγονται οι φωνές των κρατουμένων, οι οδηγίες που μεταδίδονται μέσα από το σύστημα ενδοεπικοινωνίας, οι πόρτες των κελιών που ανοιγοκλείνουν και κάθε λογής ήχοι που παράγονται από τη σωφρονιστική αρχιτεκτονική. Το έργο επιχειρεί να γεφυρώσει ένα ανεπίπλο κοινωνικό χάσμα. Οι κρατούμενοι του Σινγκ Σινγκ δεν είναι μόνο άτομα ποινικοποιημένα από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, αλλά και έχουν αποκλειστεί οικονομικά από την αγορά εργασίας της χώρας. Στο αντίθετο άκρο, το Μουσείο Whitney είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα του ελέγχου που ασκούν οι αμερικανοί κροίσοι σε αυτά τα ιδιωτικά ιδρύματα και του γεγονότος ότι τα μουσεία αυτά απευθύνονται στα μεσαία και πιο ψηλά κοινωνικά στρώματα (ένα εισιτήριο τιμάται \$22, κόστος δυσβάσταχτο για οικονομικά στερημένες οικογένειες), ενώ σαν θεσμοί ενισχύουν το κύρος, προάγουν τα γούστα και διασφαλίζουν τα φορολογικά πλεονεκτήματα του 1% του παγκόσμιου πληθυσμού. Όπως λέει η ίδια η καλλιτέχνης για το έργο: «Φέρνω τους ήχους του Σινγκ Σινγκ στον πέμπτο όροφο του Whitney για να συνδέσω τα μουσεία τέχνης με τις φυλακές. Πρόκειται για τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, της ανισότητας».

Μια σημαντική συμβολή της σύγχρονης καλλιτεχνικής πρακτικής που καταπιάνεται με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης είναι ότι προσφέρει αναγκαία εναλλακτικά αφηγήματα, τα οποία διαφοροποιούνται από τα στερεοτυπικά αφηγήματα που προβάλλουν τους κρατούμενους ως απανθρωποποιημένους, απειλητικούς «Άλλους». Κατά κανόνα, οι αντιλήψεις για τους κρατούμενους διακρίνονται από μια μεροληψία που τους στερεί την ανθρωπιά τους και τους παρουσιάζει ως κατώτερα όντα, ενίοτε –ανάλογα με την βαρύτητα των εγκλημάτων τους– ακόμα και ως απάνθρωπους ή υπάνθρωπους. Αυτή η εικόνα καλλιιεργήθηκε και επηρεάστηκε βαθιά από χολιγουντιανές ταινίες και τηλεοπτικές σειρές που δημιούργησαν μια συγκεκριμένη και συντριπτικά μονόπλευρη εικόνα ενός κόσμου τον οποίο οι περισσότεροι από εμάς δεν γνωρίζουμε εμπειρικά. Σκεπτόμενοι τους «φυλακόβιους», μπορεί να μας έρθει στον νου η φωνή του Johnny Cash να τραγουδά στο Πολιτειακό Σωφρονιστικό Κατάστημα Folsom, ή μπορεί να θυμηθούμε τη μεταξοτυπία «Electric Chair» [Ηλεκτρική Καρέκλα] του Andy Warhol από το 1964, η οποία

Lucinda Devlin, *The Omega Suites*

Up left. *Witness Room*, Broad River Correctional Facility, Columbia, SC 1991

Up right. *Electric Chair*, Broad River Correctional Facility, Columbia, SC 1991

Down left. *Electric Chair*, Holman Unit, Atmore, AL 1991

Down right. *Gas Chamber*, Maryland State Penitentiary, Baltimore, MD 1991

έχει εντυπωθεί στη συλλογική μας μνήμη ως η εμβληματική εικόνα ενός εργαλείου επιβολής της εσχάτης των ποινών από την οποία απουσιάζει ο άνθρωπος, αν και προορίζεται για ανθρώπινη χρήση. Ένα ακόμη παράδειγμα είναι η Αμερικανίδα καλλιτέχνης Lucinda Devlin, η οποία το 1991 δημιούργησε το εξίσου ανατριχιαστικό έργο *Omega Suites* [Σύνεργα Ω], μια σειρά φωτογραφιών από ηλεκτρικές καρέκλες, κελιά μελλοθάντων, θαλάμους χορήγησης θανατηφόρων ενέσεων, αγχόνες, θαλάμους αερίων και αίθουσες παρακολούθησης εκτελέσεων. Αποτύπωσε τη σχεδόν αποστειρωμένη ατμόσφαιρα του εσωτερικού της φυλακής με τρόπο κλινικό αλλά επίσης καθλωτικό και διαπεραστικό. Οι φωτογραφίες της επιστούν αμείλικτα την προσοχή μας στον ψυχρό και απάνθρωπο χαρακτήρα του αμερικανικού συστήματος δικαιοσύνης, όπως αυτός εκφράζεται στην επιβολή της θανατικής ποινής. Εικοσιπέντε πολιτείες, στις οποίες συγκαταλέγονται το Κάνσας, η Ιντιάνα, η Βιρτζίνια και το Τέξας, εξακολουθούν να εφαρμόζουν τη θανατική ποινή, με τη σχετική νομοθεσία να βρίσκεται σε ισχύ σε διάφορες περιοχές ανά τη χώρα. (Σε τέσσερις άλλες πολιτείες, το Κολοράντο, την Πενσιλβάνια, την Καλιφόρνια και τη γειτονική πολιτεία του Ορεγκον, έχει επιβληθεί μορατόριουμ από τον κυβερνήτη, δηλαδή ο νόμος βρίσκεται σε αναστολή μέχρι νεωτέρας). Είναι χαρακτηριστικό ότι και από τα δύο έργα απουσιάζει ο άνθρωπος, υποδηλώνοντας τη διαγραφή του κρατούμενου ως υποκειμένου, αλλά και εστιάζοντας στη μηχανική της σωφρονιστικής αρχιτεκτονικής.

Η τέχνη με κοινωνικό και πολιτικό υπόβαθρο μπορεί να αποτελέσει έναυσμα ως όχημα για κοινωνική αλλαγή. Προσφέρει εναλλακτικά αφηγήματα, ανιχνεύει ιστορίες που είναι ελάχιστα γνωστές ή εσκεμμένα περιθωριοποιημένες, και προσφέρει διορθωτικές αναγνώσεις ζητημάτων που συχνά κατακλύζονται από στερεοτυπικές, πολωμένες ή μεροληπτικές αναπαραστάσεις, ειδικά στα ΜΜΕ. Επίσης, μπορεί να δώσει φωνή σε όσους έχουν στερηθεί τα πολιτικά ή κοινωνικά τους δικαιώματα.¹² Για παράδειγμα, το έργο *The Innocents* [Οι αθώοι] της Taryn Simon (2002) καταγράφει τις ιστορίες ανθρώπων που εξέτισαν ποινή φυλάκισης για βίαια εγκλήματα τα οποία δεν διέπραξαν, υποθέσεις δικαστικής πλάνης που προκλήθηκαν κυρίως από εσφαλμένη ταυτοποίηση των δραστών. Η σειρά εξετάζει αυτές τις κακοδικίες βρίσκοντας τα άτομα που έπεσαν θύμα τους και φωτογραφίζοντάς τα στον τόπο του υποτιθέμενου εγκλήματος ή στο σημείο της σύλληψης. Τα πορτραίτα είναι καθλωτικά, δηκτικά και συνταρακτικά συγχρόνως. Παράλληλα, το έργο αναλογίζεται τον ρόλο της φωτογραφίας ως φορέα της «αλήθειας» στις διαδικασίες της ποινικής δικαιοσύνης. Οι δράστες συχνά ταυτοποιούνται μέσα από φωτογραφίες, αλλά όλοι πλέον γνωρίζουμε ότι μια φωτογραφία μπορεί να είναι επεξεργασμένη και άρα παραπλανητική. Στις εν λόγω υποθέσεις, η φωτογραφία συνετέλεσε στην μετατροπή αθώων πολιτών σε εγκληματίες, βοηθώντας τις δικωτικές αρχές να αποκτήσουν αναγνωρίσεις από αυτόπτες μάρτυρες και βοηθώντας τους εισαγγελείς να πετύχουν καταδικαστικές αποφάσεις. Σε

12. <https://www.reference.com/world-view/art-influence-society-466abce706f18fd0>.

Taryn Simon, *The Innocents*, 2002

Up left. Troy Webb. Scene of the crime, The Pines, Virginia Beach, Virginia.
Served 7 years of a 47-year sentence for Rape, Kidnapping and Robbery

Up right. Larry Mayes. Scene of arrest, The Royal Inn, Gary, Indiana Police found Mayes hiding beneath a mattress
in this room. Served 18.5 years of an 80-year sentence for Rape, Robbery and Unlawful Deviate Conduct

Down left. Calvin Washington. C&E Motel, Room No. 24, Waco, Texas. Where an informant claimed
to have heard Washington confess. Served 13 years of a Life sentence for Murder

Down right. Baseball field, Norman, Oklahoma. Williamson was drafted by the Oakland Athletics before being
sentenced to Death. Served 11 years of a Death sentence for First Degree Murder

αυτά τα πορτραίτα, τίθεται εν αμφιβόλω η λειτουργία της φωτογραφίας ως αξιόπιστου αυτόπτη μάρτυρα και μεσολαβητή της δικαιοσύνης, ενώ αποκαθίσταται μια αίσθηση αξιοπρέπειας για όσους κατηγορήθηκαν άδικα. Όπως είπε η ίδια η Simon για το έργο της: «Η ικανότητα της φωτογραφίας να θολώνει τα όρια αλήθειας και μυθοπλασίας είναι μία από τις πιο συναρπαστικές της ιδιότητές. Αλλά όταν η φωτογραφία χρησιμοποιείται εσφαλμένα ως βέλος στη φαρέτρα ενός εισαγγελέα, αυτή η αμφισημία μπορεί να επιφέρει βαρύτατες, έως και θανατηφόρες συνέπειες. Οι φωτογραφίες στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, και όχι μόνο, μπορούν να μετατρέψουν τη μυθοπλασία σε πραγματικό περιστατικό. Έχοντας την ευκαιρία να γνωρίσω τους άνδρες και τις γυναίκες που φωτογράφισα, είδα ότι η αμφισημία της φωτογραφίας, αν και όμορφη σε ένα πλαίσιο, μπορεί να αποβεί καταστροφική σε ένα άλλο».¹³

Τα θύματα που στο τέλος γίνονται θύτες είναι το θέμα που πραγματεύεται η Αλβανή καλλιτέχνις Anila Rubiku στη σειρά *Defiants' Portraits* [Πορτραίτα Αναιδών] (2014). Στην Αλβανία, η ενδοοικογενειακή βία σε βάρος των γυναικών θεωρείται ιδιωτική οικογενειακή υπόθεση και οι επιθετικοί σύζυγοι σπανιότατα οδηγούνται στη δικαιοσύνη. Σε ορισμένες περιπτώσεις, απεγνωσμένες γυναίκες σκοτώνουν τους βίαιους συζύγους τους και –καθώς τα δικαστήρια γενικά δεν αναγνωρίζουν δικαιολογητικά– η ποινή που τους επιβάλλεται είναι αυτή της φυλάκισης. Η Anila Rubiku οργάνωσε εργαστήρια με μια ομάδα τέτοιων γυναικών σε μια φυλακή των Τιράνων για να φωτίσει τη δεινή τους κατάσταση, την έλλειψη προστασίας για τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας και για τις ευάλωτες ομάδες γυναικών, καθώς και την απουσία νομικής προστασίας. Μέσα από αυτά τα εργαστήρια, τα οποία οργανώθηκαν από κοινού με ψυχολόγο, οι γυναίκες μπορούσαν να εκφραστούν υπό τη μορφή καλλιτεχνικών δημιουργιών και με αφηγήσεις για την κατάστασή τους. Με βάση τις εμπειρίες και τον διάλογο της με τις φυλακισμένες γυναίκες, η Anila Rubiku δημιούργησε μια σειρά από σχέδια, γλυπτά και κεντήματα που αναπαριστούν σιδηρόφρακτα παράθυρα. Το καθένα τους αναπαριστά, με τρόπο αφηρημένο ωστόσο υποβλητικό, την αντίληψή της καλλιτέχνη για την προσωπικότητα κάθε γυναίκας, όπως τη διέκρινε από τα έργα τέχνης και τα αφηγήματα των ίδιων των γυναικών. Για τη Rubiku, αυτά τα πολύχρωμα σιδηρόφρακτα παράθυρα αποτελούν ένα αληθινό πορτραίτο, περισσότερο εσωτερικό παρά εξωτερικό. Τα κεντήματα έγιναν στο χέρι με μεράκι, και η Anila Rubiku θεωρεί ότι ο χρόνος που χρειάστηκε για να τα φτιάξει συμβολίζει τον χρόνο που έχουν περάσει οι γυναίκες στη φυλακή. Ορισμένα από τα κάγκελα είναι ασφυκτικά κοντά το ένα με το άλλο, άλλα είναι πριονισμένα ή λυγισμένα, ανοίγοντας έτσι μια αισιόδοξη προοπτική για ένα ελεύθερο μέλλον. Τα σιδηρόφρακτα παράθυρα, καθώς και η πράξη της συμμετοχής των ίδιων των γυναικών σε μια δημιουργική διαδικασία, μπορούν να θεωρηθούν έκφραση ελπίδας και διεξόδου. Ως αποτέλεσμα του έργου, πολλές από τις γυναίκες με τις οποίες συνεργάστηκε η Rubiku απελευθερώθηκαν.

13. <https://www.mocp.org/exhibitions/2000/5/taryn-simon-the-innocents.php>.

Anila Rubiku, *Deffiants' Portraits #1-12*, 2014, Installation view, Thessaloniki Biennale

Luis Camnitzer, *Last Words*, 2008
Left. 6 parts, Pigment prints, 167.64h x 111.76w cm
Right. Part 1 of 6, Pigment print, 167.64h x 111.76w cm

Αν οι φυλακισμένοι άνδρες είναι αόρατοι, πόσο μάλλον οι γυναίκες. Το 2011 ο Ρουμάνος φωτογράφος Dani Gherca επισκέφθηκε το Σωφρονιστικό Κατάστημα της Τάργκσορ, τη μοναδική γυναικεία φυλακή της Ρουμανίας. Στη σειρά *Intime* [Οικείο], διερευνά πώς κατορθώνει ένα άτομο να εξασφαλίσει κάποιου τύπου ιδιωτικότητα, δεδομένου ότι, κατά τη διάρκεια της κράτησής τους, οι κρατούμενες αναγκάζονται καθημερινά να μοιράζονται τον ίδιο χώρο με άλλες. Λαμβάνοντας υπόψη ότι τη στιγμή που σβήνουν τα φώτα στα κρατητήρια το βράδυ ξεκινά η μοναδική περίοδος της ημέρας κατά την οποία μπορούν οι κρατούμενες να έχουν λίγη ιδιωτικότητα, ζήτησε από επτά γυναίκες να καταγράψουν τις σκέψεις τους σε ένα κομμάτι χαρτί λίγο πριν αποκοιμηθούν. Το έργο είναι ένα πορτραίτο των γυναικών στον κοιτώνα τους μαζί με ένα χειρόγραφο σημείωμα με τις σκέψεις τους. Η ανάγνωση των σημειωμάτων ανοίγει μια άλλη προοπτική για το προνόμιο της ελευθερίας, αλλά και για το τραύμα του αποχωρισμού από την οικογένεια και τα αγαπημένα πρόσωπα, ειδικά τα παιδιά των κρατουμένων. Το *Last Words* [Τελευταία λόγια] (2008) του Luis Camnitzer είναι ακόμα ένα έργο που βασίζεται σε κείμενο και το οποίο επιχειρεί να δώσει φωνή στους κρατούμενους, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Ο Camnitzer συνέλεξε τελευταίες δηλώσεις μελλοθάνατων από τον ιστότοπο του Υπουργείου Ποινικής Δικαιοσύνης του Τέξας και χρησιμοποίησε όσα κομμάτια περιλαμβάνουν τη λέξη «αγάπη». Αυτές οι τελευταίες δηλώσεις μελλοθάνατων είναι τα κείμενα που απαρτίζουν το *Last Words*. Η άφεση, η συγγνώμη, η ομολογία αγάπης προς την οικογένεια και τους/τις συζύγους συνδυάζονται με αναφορές στον θάνατο και τον Θεό. Το κείμενο είναι τυπωμένο σε φύλλα χαρτιού διαστάσεων 168 x 122 εκ. και, έτσι μεγεθυμένο, γίνεται ακόμη πιο σπαρακτικό και συγκλονιστικό.

Οι David Brognon και Stéphanie Rollin είναι δύο καλλιτέχνες που επίσης προσεγγίζουν εκ των έσω την εμπειρία της ζωής στη φυλακή. Το *8 m2 Loneliness* [Μοναξιά 8 τ.μ.] (2013) είναι ένα ρολόι με αισθητήρα κίνησης που βυθίζει τον θεατή σε μια παράξενη εμπειρία ανεσταλμένου χρόνου, μια αιώνια στιγμή: όταν το κοινό μπαίνει στο δωμάτιο, το ρολόι σταματά. Δεν ξαναρχίζει να λειτουργεί μέχρι να αδειάσει ο χώρος από κάθε ανθρώπινη παρουσία. «Όταν επιστρέφω στο κελί μου, ξεκινά ο προσωπικός μου χρόνος»: αυτά τα λόγια ενός κρατούμενου στη φυλακή της Εκρούβ της Γαλλίας σημάδεψαν τους δυο καλλιτέχνες. Ο χρόνος προφανώς κυλάει αδιάκοπα, αλλά δεν είναι ο αντικειμενικός χρόνος στον οποίο παραπέμπουν οι Brognon και Rollin με το *8 m2 Loneliness*. Αυτό που ενδιαφέρει το καλλιτεχνικό ντουέτο είναι η ψυχική αντίληψή μας για τον χρόνο. Το ρολόι που έφτιαξαν φέρει την ένδειξη A130, που αντιστοιχεί στον αριθμό ενός κελιού. Αυτό το ρολόι με τον σταματημένο χρόνο υπονοεί τον ατέρμονο, έως αφόρητο χρόνο που νιώθουν οι κρατούμενοι, η καθημερινή ζωή των οποίων χαρακτηρίζεται συχνά από ανία και αναμονή, ενώ τα «οκτώ τετραγωνικά μέτρα» στον τίτλο του έργου παραπέμπουν στο τυπικό μέγεθος ενός κελιού, οκτώ τετραγωνικά μέτρα.

David Brognon & Stéphanie Rollin, 8m2 Loneliness (A130), 2012-2013
 Clock, presence sensor, 74 4/5 × 15 7/10 × 3 1/2 in 190 × 40 × 9 cm

Μια άλλη, πιο ιστορική, προσέγγιση του θέματος είναι εκείνη που υιοθέτησε το «Artangel», ένας βρετανικός θεσμός που οργανώνει εκθέσεις σε ασυνήθιστους χώρους και κάνει αναθέσεις έργων τέχνης ειδικά δημιουργημένων για τον περιβάλλοντα χώρο τους. Το 2016, το «Artangel» διοργάνωσε ένα πρόγραμμα με τίτλο «Inside: Artists and Writers at Reading Prison». [Μέσα: Καλλιτέχνες και συγγραφείς στη φυλακή του Ρέντινγκ]. Ο συγγραφέας Όσκαρ Ουάιλντ εξέτισε ποινή δύο ετών σε αυτή τη φυλακή το 1895. Περνούσε κάθε μέρα σε απομόνωση, έχοντας, όλο τον πρώτο χρόνο, μόνο τη Βίβλο για να διαβάζει, κι ωστόσο, όσο απίστευτο κι εάν φαντάζει, εδώ έγραψε το *De Profundis* [Εκ βαθέων], το οποίο πήρε μορφή επιστολής, διότι αυτές επιτρέπονταν ενώ δεν επιτρέπονταν τα βιβλία. Εκείνη την εποχή, επικρατούσε η άποψη ότι ήταν δυνατό να επιτευχθεί η ηθική αναμόρφωση μέσα από το αποκαλούμενο «Separate System» [Χωριστό σύστημα], το οποίο ουσιαστικά συνίστατο σε εντατική περισυλλογή και αυτοκριτική σε συνθήκες ακραίας απομόνωσης. Σε αυτό το σύστημα, δεν επιτρεπόταν στους κρατούμενους να συζητήσουν, ούτε καν να δουν ο ένας το πρόσωπο του άλλου. Το «Artangel» κάλεσε καλλιτέχνες και συγγραφείς να αποτίσουν φόρο τιμής στα χρόνια που πέρασε ο Όσκαρ Ουάιλντ στη φυλακή, με μια σειρά έργων που διερευνούν την αγωνία της απομόνωσης. Μεταξύ των καλλιτεχνών ήταν γνωστά ονόματα όπως οι Vija Celmins, Rita Donagh, Peter Dreher,

Marlene Dumas, Robert Gober, Nan Goldin, Felix Gonzalez-Torres, Richard Hamilton, Roni Horn, Steve McQueen, Jean-Michel Pancin, Doris Salcedo, Wolfgang Tillmans και ο ίδιος ο Ουάιλντ. Πολλά έργα υπήρχαν ήδη από πριν, αλλά η έκθεσή τους στο εσωτερικό της φυλακής –που άνοιξε για πρώτη φορά– τα έκανε να φαντάζουν τελείως διαφορετικά. Εμβληματικά έργα όπως το *Untitled* [Χωρίς τίτλο] του Félix González-Torres (1992/3), μια αφίσα σε απεριόριστα αντίτυπα την οποία μπορεί να πάρει μαζί του ο θεατής και απεικονίζει ένα μοναχικό ελεύθερο πουλί που πετά προς τον ουρανό, αποκτούν ένα άλλο επίπεδο σημασίας αντιπαραβάλλοντας τον εγκλεισμό με την ελευθερία, την αιχμαλωσία με τη φυγή. Στο πλαίσιο του «Inside», το κείμενο του Ουάιλντ διαβάστηκε επί τόπου από καλεσμένους καλλιτέχνες στους οποίους συγκαταλέγονταν ηθοποιοί του Χόλιγουντ, ο εικαστικός καλλιτέχνης Ragnar Kjartansson και η τραγουδοποιός-τραγουδίστρια Patti Smith.¹⁴ «Η σωφρονιστική προσέγγιση είναι απολύτως και παντελώς λάθος. Θα έδινα τα πάντα για να μπορούσα να την αλλάξω όταν βγω έξω», έγραφε ο Ουάιλντ στο *De Profundis*.¹⁵ Όταν αποφυλακίστηκε, έγραψε δύο επιστολές στην εφημερίδα *The Daily Chronicle*, σε μια απόπειρα να ευαισθητοποιήσει το κοινό με σκοπό τη μεταρρύθμιση, αλλά μάταια.¹⁶ Το «Inside» ήταν ένα βαθυστόχαστο παράδειγμα λύτρωσης της ιστορίας μέσω της τέχνης, χωρίς να πέφτει στην παγίδα του θεάματος. Η καταπιεστική και ζοφερή παρουσία του χώρου παραμένει καταλυτική.

Άλλες εκθέσεις εξετάζουν την αναμόρφωση της ποινικής δικαιοσύνης, όπως το πρόγραμμα «Envisioning Justice» [Οραματιζόμενοι τη Δικαιοσύνη] στο Ίδρυμα της Σχολής Καλών Τεχνών του Σικάγο το 2019, το οποίο σκιαγραφεί μια εικόνα για το «πώς είναι ένας κόσμος χωρίς φυλακές».¹⁷ Ορισμένα από τα ερωτήματα που τέθηκαν ήταν: ποιες είναι οι βλαβερές επιπτώσεις της φυλάκισης, πώς θα ήταν ένα δίκαιο νομικό σύστημα, πώς θα έμοιαζε ένας κόσμος χωρίς φυλακές και πώς μπορεί να αξιοποιηθεί η δημιουργικότητα για να θεσπιστεί ένα πιο δίκαιο νομικό σύστημα; Το έργο *The Last Judgment* [Η έσχατη κρίση] (2019) της Adela Goldbard, στην κοινότητα του Λιτλ Βίλατζ στο Σικάγο, είναι ένα συμμετοχικό έργο τέχνης που κορυφώνεται σε μια περφόρμανς με χρήση πυροτεχνημάτων για να απεικονιστεί η τελετουργική καταστροφή γλυπτών μεγάλης κλίμακας. Τα συνοδευτικά κείμενα έχουν γραφτεί σε συνεργασία με κατοίκους του Λιτλ Βίλατζ, οι οποίοι και τα απαγγέλλουν. Πραγματεύονται, μεταξύ άλλων, θέματα φυλάκισης και οριζόντιας βίας. Ο Jim Duignan εργάζεται με πληθυσμούς κρατουμένων, δημιουργώντας μια έκδοση και εγκατάσταση που υποστηρίζει και προβάλλει εικαστικά έργα και κείμενα από καλλιτέχνες και οργανώσεις που συνεργάζονται με κρατούμενους. Το έργο της Kirsten Leenaars *Present Tense* [Ενεστώτας] (2019) είναι ένα βίντεο στο οποίο νεαροί

14. <https://www.frieze.com/article/doing-time-0>.

15. <http://www.gutenberg.org/files/921/921-h/921-h.htm>.

16. <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/prisoner4099/historical-background/transcript-letter.htm>.

17. <https://envisioningjustice.org/exhibition/>.

άνδρες και γυναίκες στοχάζονται τα βιώματά τους από το υπάρχον σύστημα δικαιοσύνης και το σωφρονιστικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα, και επιδίδονται σε αυτοσχεδιαστικές ραπ απαγγελίες για τα βιώματα αυτά. Το ίδιο το γύρισμα του βίντεο οργανώθηκε ως μια πολυήμερη κοινοτική εκδήλωση στην οποία οι συμμετέχοντες πήραν μέρος στη δημιουργία του βιντεοκλίπ με την ιδιότητα του κειμενογράφου και του ερμηνευτή, παρέχοντας στον θεατή πολλαπλές οπτικές γωνίες, ευαισθητοποιώντας τον σχετικά με τις βιωμένες συνέπειες του υπάρχοντος συστήματος δικαιοσύνης και του σωφρονιστικού-βιομηχανικού συμπλέγματος.

Η Nicole Marroquin εργάζεται με την οργάνωση «Juvenile Detention Alternatives Initiative». Το έργο της *Loud Mud* [Λάσπη που φωνάζει] (2019) περιλαμβάνει ηχητικές καταγραφές και ενισχυτές φτιαγμένους από κεραμικό, δημιουργήματα νέων καλλιτεχνών που συμμετέχουν στην πρωτοβουλία. Αυτές οι καταγραφές αναπαράγονται από τους ενισχυτές μέσα στην έκθεση και μεταδίδονται στο Lumpen Radio, έναν τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό. Η Maria Gaspar, την οποία αναφέραμε ήδη παραπάνω, ζήτησε από τους κρατούμενους να φανταστούν τι θα έλεγαν τα αντικείμενα της φυλακής αν είχαν μιλή. Προβλήθηκαν κινούμενες εικόνες και μεταδόθηκαν ηχητικά έργα μέσα από τον ανεξάρτητο ραδιοφωνικό σταθμό της πόλης. «Στόχος μας ήταν να υπερβούμε το τείχος, να διαλύσουμε τον συμπαγή φράχτη που κάνει και τις δύο πλευρές απάνθρωπες, μεταδίδοντας ιστορίες από το εσωτερικό της φυλακής μέσω του τείχους και στα ραδιοκύματα της πόλης». Η Sarah Ross συμμετείχε με το έργο *The Long Term* [Μακροχρόνια] (2019), το οποίο «πραγματεύεται το σύστημα που έχουμε αυτή τη στιγμή, που εξοβελίζει ανθρώπους και συγχρόνως καταστρέφει οικογένειες και αλλάζει την υλική υπόσταση των γειτονιών μας». Μέσα από τις αφηγήσεις κρατουμένων που εκτίουν ποινές ισόβιας ή μακροχρόνιας κάθειρξης, ακούμε ιστορίες για το πώς η φυλακή διαμορφώνει υποκειμενικότητες και ακυρώνει την ελπίδα. Η Tonika Johnson δημιουργεί έργα τέχνης που μπορούν να χρησιμεύσουν ως εργαλεία σε μια προσπάθεια διαφορετικής θεώρησης του κόσμου, ώστε να αποδεχθούν περισσότεροι άνθρωποι ότι το δικαίωμα στη μεταμέλεια, την επανένταξη και την ενσυναίσθηση είναι θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Το έργο της *Belonging: Power, Place and Impossibilities* [Ανήκειν: Εξουσία, τόπος και αδυνατότητες] (2019) μας προκαλεί να αναγνωρίσουμε ότι οι φυλακές είναι στην πραγματικότητα προέκταση της σκοτεινής ιστορίας ρατσιστικών πολιτικών και μαζικών φυλακίσεων μαύρων και έγχρωμων πολιτών στις ΗΠΑ. Στις φωτογραφίες της, νεαρά μη λευκά άτομα σε σωφρονιστικά καταστήματα εκθέτουν πώς η φυλετική προκατάληψη και στρεβλές έννοιες περί κοινωνικής τάξης και εγκλήματος οδηγούν σε συμπεριφορές, πρακτικές και πολιτικές που δημιουργούν και διαιωνίζουν τη συστημική ανισότητα, τον ρατσισμό και την κοινωνική περιθωριοποίηση. Μια εικονική προέκταση της έκθεσης περιλαμβάνει συνεντεύξεις με οκτώ εφήβους που εξιστορούν τι έζησαν και τους τρόπους με τους οποίους τους έκαναν να νιώθουν παρίες. Η τοιχογραφία του Gabriel Villa *We Are Witness* [Είμαστε μάρτυρες] (2019) επικεντρώνεται σε μια συγκρουσιακή εικόνα: ένα γιγαντιαίο μάτι είναι μπλεγμένο σε μια ελικοειδή δίνη, ανταποδίδοντας ένα εχθρικό βλέμμα στον θεατή. Το έργο του Villa έχει στόχο να

τονίσει την καθολικότητα της αδικίας και να επισημάνει ότι η μαζική φυλάκιση, η φυλετική προκατάληψη, η αστυνομική αυθαιρεσία, είναι συμπτώματα μιας πανεθνικής ασθένειας. Βλέπει τις ρίζες του ζητήματος σαν έναν κύκλο, την κυκλοτερή τρέλα του καπιταλισμού, η οποία τροφοδοτεί το σωφρονιστικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα.¹⁸

Ενίοτε οι καλλιτέχνες παραλληλίζουν την εμπειρία από τη φυλακή με τον εκούσιο εγκλεισμό στο στούντιο. Ή εμπνέονται από την υλική δομή της φυλακής, ή από την τρέχουσα έρευνα (σχετικά με τα θέματα που άπτονται του σωφρονιστικού συστήματος) και την ακτιβιστική δράση. Ακολουθούν έξι σημαντικά παραδείγματα από την ιστορία της σύγχρονης τέχνης, τα οποία ποικίλλουν, από πίνακες που θυμίζουν κελιά έως ακραίες περφόρμανς διαρκείας. Οι σύντομες περιγραφές προέρχονται, ελαφρά παραλλαγμένες, από το αρχικό άρθρο στο *Artspace Magazine*.¹⁹ Για το έργο *Cage Piece*, [Κλουβί], ο Ταϊβανέζος πρωτοπόρος της περφόρμανς Tehching Hsieh πέρασε έναν ολόκληρο χρόνο κλειδωμένος σε ένα χειροποίητο κλουβί στο στούντιο του στην Τραϊμπέκα της Νέας Υόρκης. Το κελί με τα λιγοστά αντικείμενα (κρεβάτι, κουβέρτα, νιπτήρας και κουβάς) ήταν φτιαγμένο από ξύλο φοίνικα και σφραγίστηκε από τομ δικηγόρο του Hsieh. Ένας φίλος του ερχόταν μία φορά την ημέρα για να του φέρει φαγητό, καθαρά ρούχα και να πετάξει τα απορρίμματα. Η ανθρώπινη επαφή ήταν ελάχιστη, και ακόμα και κατά τις «ώρες επισκεπτηρίου», μία φορά στις τρεις εβδομάδες που ήταν ανοιχτό το στούντιο, οι παρευρισκόμενοι μπορούσαν να κοιτούν τον καλλιτέχνη, αλλά όχι να του μιλήσουν. Ο σχεδιασμός του Hsieh απέκλειε την ψυχαγωγία και κάθε δραστηριότητα, όπως περιγραφόταν στο μανιφέστο: «ΔΕΝ θα συζητήσω, διαβάσω, γράψω, ακούσω ραδιόφωνο ή παρακολουθήσω τηλεόραση μέχρι να αποσφραγιστώ, στις 29 Σεπτεμβρίου 1979». Ο Hsieh περνούσε τον χρόνο του κάνοντας διαλογισμό, αναπολώντας τη ζωή του και την καριέρα του, και χαράζοντας τους τοίχους με τα νύχια του. Αντλώντας έμπνευση από το *Επιτήρηση και τιμωρία* του Φουκώ, ο Peter Halley, ο ιδρυτής του κινήματος «Neo-Geo», μετασχημάτισε, στα έργα *Cells* [Κελιά] και *Prisons* [Φυλακές], τυπικά μινιμαλιστικές τετράγωνα και ορθογώνιες συνθέσεις σε κελιά φυλακής, προσθέτοντας κάθετες μπάρες που υπονοούσαν ότι ο εγκλεισμός κι η επιτήρηση ήταν εγγενείς στις γεωμετρικές διατάξεις.

Αναρίθμητοι καλλιτέχνες έχουν συγκρίνει το «λευκό κουτί» του χώρου μιας γκαλερί με το κελί της φυλακής, αλλά ελάχιστοι έχουν δημιουργήσει κάτι τόσο απόκοσμο υποβλητικό όσο το *Prison Window* [Παράθυρο φυλακής] (1992) του Robert Gober. Το έργο, μια φευγαλέα εικόνα γαλάζιου ουρανού (στην πραγματικότητα, ένας τεχνητά φωτισμένος πίνακας) ανάμεσα από σφυρήλατα σιδερένια κάγκελα, καλεί τους θεατές να ταυτιστούν με τον φυλακισμένο και, ειδικά για όσους γνωρίζουν καλά το έργο του Gober, να σκεφτούν πιο ψυχολογικές μορφές

18. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-6-artists-envision-prisons>.

19. https://www.artspace.com/magazine/art_101/on_trend/6-artworks-about-prison-53588.

εγκλεισμού. Το έργο *House With the Ocean View* [Σπίτι με θέα στον ωκεανό] (2002), είναι μία από τις πιο προκλητικές περφόρμανς της Μαρίνας Αμπράμοβιτς, συνδυάζει υλικούς φραγμούς και στερήσεις που θυμίζουν φυλακή με την εξαχρείωση που προκαλεί η συνεχής επιτήρηση. Η καλλιτέχνης κλείστηκε σε τρεις υπερυψωμένες εξέδρες/δωμάτια μέσα σε μια γκαλερί που φιλοξενούσαν ένα μπάνιο, ένα καθιστικό και ένα υπνοδωμάτιο. Το πέρασμα από τη μία εξέδρα στην άλλη ήταν εφικτό, αλλά όχι και η διαφυγή από αυτές, καθώς η μόνη σύνδεση με το δάπεδο γινόταν με σκάλες που είχαν χασαπομάχαιρα αντί για σκαλιά. Η ίδια δεν μιλούσε καθόλου κατά τη διάρκεια της παράστασης, ενώ συγχρόνως νήστευε. Στο έργο του *New York State Unified Court System* [Ενιαίο Δικαστικό Σύστημα της Πολιτείας της Νέας Υόρκης] (2016), ο Cameron Rowland προσεγγίζει τα ζητήματα της αναγκαστικής εργασίας και της φυλετικής ανισότητας στη φυλακή, παρουσιάζοντας αντικείμενα που φτιάχνουν οι κρατούμενοι στα σωφρονιστικά καταστήματα της πολιτείας της Νέας Υόρκης για αμοιβή πολύ μικρότερη του βασικού μισθού, και τα οποία πωλούνται μέσω της αμφιλεγόμενης πολιτειακής υπηρεσίας Corcraft.²⁰ Πιο πρόσφατα, ο Hank Willis Thomas δημιούργησε ένα βίντεο για το κτίριο του Υπουργείου Δικαιοσύνης των ΗΠΑ στην Ουάσιγκτον, στο οποίο προβάλλονται γραπτά φυλακισμένων ή πρώην φυλακισμένων. Τα ποιήματα, οι ιστορίες και οι επιστολές, που προβάλλονται σε κίτρινο και λευκό χαρτί, έχουν στόχο να υπογραμμίσουν τις επιπτώσεις της πανδημίας του κορωνοϊού στους κρατούμενους, και δημιουργήθηκαν σε συνεργασία με το «Incarceration Nations Network», ένα παγκόσμιο δίκτυο και δεξαμενή σκέψης που υποστηρίζει ενεργά τις προσπάθειες μεταρρύθμισης σωφρονιστικών συστημάτων σε όλο τον κόσμο.

Το Drawing Center στη Νέα Υόρκη οργάνωσε το 2019 μια έκθεση με τίτλο «The Pencil Is a Key: Drawings by Incarcerated Artists» [Το μολύβι είναι κλειδί: Σχέδια φυλακισμένων καλλιτεχνών], σχετικά με τη «φύση της δημιουργικής έκφρασης και το τι σημαίνει να είσαι φυλακισμένος».²¹ Η έκθεση «διερευνά τους πολλούς τρόπους τους οποίους χρησιμοποίησαν καλλιτέχνες για να οραματιστούν την ελευθερία τους κατά τη διάρκεια περιόδων φυλάκισης». (...) «Η έκθεση αποτυπώνει την αυξανόμενη προσοχή του καλλιτεχνικού κόσμου στο ζήτημα της μαζικής φυλάκισης».²² Ως απάντηση στις συστημικές ανισότητες στο αμερικανικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, η φιλόanthropos Agnes Gund δημιούργησε το «Art for Justice Fund» το 2017, το οποίο μέχρι σήμερα έχει συγκεντρώσει 43 εκατομμύρια δολάρια ως επιδοτήσεις σε ακτιβιστές και καλλιτέχνες που εργάζονται υπέρ της σωφρονιστικής μεταρρύθμισης.²³ Το MoMA PS1 στην πόλη της Νέας Υόρκης οργάνωσε το 2020 τη μεγάλη έκθεση *Marking Time: Art in the Age of Mass Incarceration* [Σηματοδοτώντας το χρόνο: Η τέχνη στην εποχή της

20. <https://www.corcraft.org/webapp/wcs/stores/servlet/WhoWeAreView?langId=-1&storeId=10001&catalogId=10051>.

21. <https://www.nytimes.com/2019/12/12/arts/design/the-pencil-is-a-key-review-drawing-center.html>.

22. <https://www.nytimes.com/2019/09/20/arts/design/incarcerated-artists-drawing-center.html>.

23. <https://artforjusticefund.org>.

μαζικής φυλάκισης], η οποία συνεχίζεται το 2021 και διερευνά «το έργο καλλιτεχνών μέσα στις φυλακές των ΗΠΑ και τον κεντρικό ρόλο της φυλάκισης στη σύγχρονη τέχνη και κουλτούρα».²⁴ Σε αυτήν, παρουσιάζονται έργα τέχνης που δημιουργήθηκαν από φυλακισμένους και μη φυλακισμένους καλλιτέχνες τους οποίους «απασχολεί η κρατική καταστολή, η κοινωνική διαγραφή και φυλάκιση». Η έκθεση, στην οποία συμμετέχουν περισσότεροι από 35 καλλιτέχνες, εφιστά την προσοχή στην κρίση του COVID-19 στις φυλακές των ΗΠΑ, παρουσιάζοντας έργα που φτιάχτηκαν ως αντίδραση σε αυτή. Τα μείζονα θέματα της έκθεσης είναι «τα θεμελιώδη στοιχεία της ζωής –ο χρόνος, ο χώρος και η ύλη–, προβάλλοντας τις δυνατότητες αυτών των βασικών γνωρισμάτων της καθημερινής εμπειρίας ώστε να δημιουργηθούν νέα αισθητικά οράματα που επιτυγχάνονται μέσα από την υλική και μορφική επινόηση». Ένας από τους καλλιτέχνες σε αυτή την έκθεση είναι ο Jesse Krimes, καλλιτέχνης και επιμελητής με έδρα τη Φιλαδέλφεια και συνιδρυτής της Right of Return USA, της πρώτης οργάνωσης στις ΗΠΑ που έχει αποκλειστικό στόχο την υποστήριξη πρώην φυλακισμένων καλλιτεχνών, με επίκεντρο την ποινική δικαιοσύνη και τις σύγχρονες αντιλήψεις για την εγκληματικότητα. Ενώ εξέτιε ποινή φυλάκισης έξι ετών, ο Krimes δημιούργησε και έβγαλε λαθραία εκτός φυλακής πολλά έργα που διερευνούν πώς τα σύγχρονα ΜΜΕ ενισχύουν τους κοινωνικούς μηχανισμούς εξουσίας και ελέγχου.²⁵ Άλλη μία αξιόλογη έκθεση για το θέμα ήταν η *Prison Nation* [Έθνος-Φυλακή] του περιοδικού *Aperture*, η οποία περιλάμβανε τη φωτογραφική απεικόνιση κρατουμένων ώστε να κλονιστούν στερεοτυπικές αντιλήψεις και απεικονίσεις γι' αυτούς. Η έκθεση, που συνέπεσε με το ανοιξιάτικο τεύχος του 2018 του φωτογραφικού περιοδικού, τονίζει τον μοναδικό ρόλο που διαδραματίζει η φωτογραφία στη δημιουργία ενός οπτικού αρχείου μιας εθνικής κρίσης, παρά την αυξανόμενη δυσκολία της απόκτησης πρόσβασης στο εσωτερικό των φυλακών.²⁶

Ωστόσο, υπάρχουν ζητήματα που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν θίγεται ένα θέμα τόσο ευαίσθητο όσο το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στον χώρο της τέχνης και της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Οι καλές προθέσεις δεν αρκούν – πρέπει κανείς να έχει υπόψη του τις πολιτικές διαστάσεις της αναπαράστασης καθώς και τις παγίδες της εκμετάλλευσης εύλωτων ομάδων και ανθρώπων. Όπως επισημαίνει ο Zachary Small στο άρθρο του «What Curators Don't Get About Prison Art» [Τι δεν καταλαβαίνουν οι επιμελητές για την τέχνη της φυλακής], που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *The Nation* στις 18 Οκτωβρίου 2019,²⁷ «όσον αφορά την τέχνη των φυλακισμένων, τα ιδρύματα καλών τεχνών θέλουν να αρθρώσουν λόγο στο σωφρονιστικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα». (...) «Οι οργανισμοί ευελπιστούν ότι εκθέσεις σχετικά με το θέμα μπορούν να συντελέσουν στην ευαισθητοποίηση για τους φυλακισμένους πληθυσμούς, αλλά

24. <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/5208>.

25. <https://www.jessekrimes.com/about>.

26. <https://aperture.org/exhibition/prison-nation-2018/>.

27. <https://www.thenation.com/article/archive/prison-art-shows-essay/>.

οι ομορφοποιημένες ή ανευχάριστες επιλογές των επιμελητών μετατρέπουν τους φυλακισμένους σε βλαβερές καρικατούρες. Αυτό που ξεχνούν οι επιμελητές είναι η μακρά ιστορία της εμπορευματοποίησης της τέχνης της φυλακής, η οποία γεννήθηκε από τα ίδια τα σωφρονιστικά καταστήματα. Η παραγωγή τέχνης σε πολλές πολιτείες παραμένει μία από τις ελάχιστες δραστηριότητες στις οποίες επιτρέπεται να επιδίδονται οι μελλοθάνατοι φυλακισμένοι εν αναμονή της εκτέλεσής τους». Υπάρχουν όμως μουσεία που υπογραμμίζουν τον κίνδυνο εκμετάλλευσης των κρατουμένων. Το 2017 η γκαλερί Hampshire College Art στο Άμχερστ της Μασαχουσέτης οργάνωσε μια έκθεση με τίτλο *Made In America: Unfree Labor in the Age of Mass Incarceration* [Made in America: Η ανελεύθερη εργασία στην εποχή της μαζικής φυλάκισης]. Σε αυτήν, οπτικοποιήθηκαν οι διαμάχες ανάμεσα στις φυλακές που εκμεταλλεύονται την εργασία των φυλακισμένων και τους φυλακισμένους που διεκδικούν την επανοικειοποίηση της εργασίας τους για να δημιουργήσουν τέχνη και λογοτεχνία.²⁸

Σε όλο τον δυτικό κόσμο, και ιδίως στις ΗΠΑ, υπάρχουν πολλές παρόμοιες τοπικές ή περιφερειακές πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην αλλαγή και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των κρατουμένων, καθώς και στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους μέσω προγραμμάτων καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και εκθέσεων τέχνης. Κατά πόσο έχουν διαμορφώσει οι εικαστικοί καλλιτέχνες την εικόνα που έχουμε για τη φυλακή και τους κρατούμενους, και πώς έχει επηρεάσει η τέχνη την κοινωνία; Η φυλακή εξακολουθεί να είναι ένα μέρος στο οποίο άνθρωποι φυλακίζονται για ορισμένο χρονικό διάστημα, εγκλωβισμένοι πίσω από σιδερένια κάγκελα. Έχει αποδειχθεί όμως ότι οι ίδιοι οι κρατούμενοι έχουν αλλάξει, ως συνέπεια ή άμεσο αποτέλεσμα διαφόρων ειδών καλλιτεχνικών προγραμμάτων που υλοποιούνται στα σωφρονιστικά καταστήματα. Υπάρχει η πεποίθηση ότι η εικαστική θεραπεία μπορεί να σώσει ζωές, και έρευνες δείχνουν²⁹ ότι οι φυλακισμένοι παρουσιάζουν θετικές αλλαγές στη συμπεριφορά τους³⁰ και μειωμένα ποσοστά υποτροπής μετά από τη συμμετοχή τους σε προγράμματα καλλιτεχνικής εκπαίδευσης ή ελεύθερου σχεδίου.³¹ Γενικά, θεωρείται ότι η τέχνη μπορεί να αλλάξει πεποιθήσεις, να ενσταλάξει αξίες και να μεταφράσει εμπειρίες σε διαφορετικούς χώρους και χρόνους. Έρευνες έχουν δείξει ότι η τέχνη επηρεάζει θετικά τη θεμελιώδη αίσθηση του εαυτού.³² Αλλά, το κυριότερο, η τέχνη μπορεί να κλονίσει εμποδισμένες αντιλήψεις και προκαταλήψεις και να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε. Η τέχνη και η εικαστική γλώσσα μπορούν να διαπαιδαγωγήσουν, να διαφωτίσουν, να προαγάγουν την ενσυναίσθηση και να γεννήσουν ενδιαφέρον για ανθρώπους που παραμένουν από τους αθέ-

28. <https://www.hampshire.edu/news/2017/01/27/made-in-america-views-prison-labor-through-contemporary-art-lens>.

29. <https://eric.ed.gov/?id=ED371139>.

30. http://www.cjcj.org/uploads/cjcj/documents/brewster_prison_arts_final_formatted.pdf.

31. <https://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=154810>.

32. <https://www.reference.com/world-view/art-influence-society-466abce706f18fd0>.

ατους της κοινωνίας. Η συμβολή της τέχνης στην κατανόηση ζητημάτων που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα έχει το επιπλέον πλεονέκτημα μιας διαφορετικής οπτικής πέρα από εκείνη που συναντάται συνήθως στα ΜΜΕ και βασίζεται στη μετατροπή του «πόνου του άλλου» σε θέαμα, για να δανειστούμε μια φράση της Susan Sontag από το ομώνυμο βιβλίο της, προσθέτοντας στα ζητήματα αυτά αποχρώσεις και μια πολυπλοκότητα που συχνά λείπουν από τη δημοσιογραφία και την καθημερινή δημόσια συζήτηση.

Εν κατακλείδι, η επίδραση της τέχνης σε ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης και ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγινε ακόμη πιο εμφανής μετά την δολοφονία του Τζορτζ Φλόιντ, ενός συμβάντος που προκάλεσε παγκόσμια κατακραυγή. Ο θάνατος του Τζορτζ Φλόιντ, ο οποίος συνελήφθη αλλά δεν έφτασε ποτέ στη φυλακή, γιατί δολοφονήθηκε στον τόπο της σύλληψής του από έναν αστυνομικό, προκάλεσε όχι μόνο έκρηξη κατακραυγής αλλά και έκρηξη παραγωγής τέχνης σε όλο τον κόσμο και σε μεγάλο ποσοστό στον δημόσιο χώρο. Καλλιτέχνες, επαγγελματίες όσο και ερασιτέχνες, αντέδρασαν με διάφορους τρόπους, εκφράζοντας παράλληλα την αλληλεγγύη τους στο κίνημα Black Lives Matter. Για να αναφέρουμε μόνο ένα παράδειγμα, τον περασμένο Σεπτέμβριο, το *Smithsonian Magazine* δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο «How the Death of George Floyd Sparked a Street Art Movement» [Πώς ο θάνατος του Τζορτζ Φλόιντ πυροδότησε ένα κίνημα τέχνης του δρόμου].³³ Το άρθρο υποστηρίζει ότι οι λεγόμενοι street artists έχουν το ιδιαίτερο πλεονέκτημα να μπορούν να ανταποκρίνονται γρήγορα και αποτελεσματικά σε μια στιγμή κρίσης. Ομοίως, καλλιτέχνες που πραγματεύονται ζητήματα δικαιοσύνης, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κοινωνικής ισότητας έχουν τη δυνατότητα να ανοίξουν έναν πολιτικό διάλογο, δείχνοντας πώς η τέχνη, ο ακτιβισμός και η διαμαρτυρία μπορούν να γεννήσουν δράση και να συμβάλουν ενεργά στο αίτημα για κοινωνική αλλαγή και στην πυροδότησή της.

Η συγγραφέας θα ήθελε να ευχαριστήσει τον Frank Lubbers για τον πολύτιμο διάλογο και την συμβολή του στη συγγραφή αυτού του κειμένου.

Η Κατερίνα Γρέγου ειδικεύεται στη σχέση μεταξύ τέχνης, κοινωνίας και πολιτικής, με έμφαση σε θέματα δημοκρατίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

33. <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/how-death-george-floyd-sparked-street-art-movement-180975711/>.